

Література

1. Кузнецова А.И. Понятие семантической системы языка и методы ее исследования. – М., 1968.
2. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. – М., 1974.
3. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. – М., 1976.
4. Середицька А. Я. Ідеографічний поділ дієслівної лексики в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2001.
5. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. – М., 1977.
6. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике. – К., 1979.
7. Рудяков А. Н. Функциональная семантика. – Симферополь, 1992.
8. Петров А. В. Гиперсема как функциональная единица языка // Функциональная семантика, семиотика знаковых систем и методы их изучения. 1 Новиковские чтения. – М., 2006. – С. 256-261.
9. Лопатин В. В., Улуханов И.С. О некоторых принципах морфемного анализа слов (К определению понятия сложного слова в современном русском языке) // Известия АН СССР. ОЛЯ. – 1963. – Т. XXII. – Вып. 3. – С. 190-203.
10. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961.
11. Гульга Е. В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. – М., 1969.
12. Гайсина Р. М. Межчастеречные семантические поля // Исследования по семантике. – Уфа, 1988. – С. 31-38.
13. Долгих Н. Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии // Филологические науки. – 1973. – № 1. – С. 89-98.
14. Бачевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. – Львов, 1997.

Петров І. Л.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ»

Смисли, що ними оперує людина під час своєї мисленнєвої діяльності і які відображають її знання і досвід, зберігає його свідомість у вигляді особливих ментальних структур, що отримали у когнітивній науці назву концептів [6, с. 90].

На сьогодні термін "концепт" широко вживається у різних царинах лінгвістичної науки, і включений до понятійного апарату когнітивної лінгвістики, семантики і культурології. Кожний концепт несе "відбиток" тієї культурної системи, що нею був сформований. У зв'язку з цим, у науковій літературі постає питання про існування власне культурних концептів.

У рамках "культурологічної інтерпретації" концептів існують наступні думки: "об'єкт зі світу Ідеальне", що має ім'я і відбиває певні культурно-обумовлені уявлення про світ "Дійсність" [Вежицькая цит. по 13, с. 59]; концепт – "згусток культури у свідомості людини, то, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – пересічна, звичайна людина, "не творець культурних цінностей" – сама входить у культуру, а у деяких випадках і впливає на неї" [11, с. 42]. Згідно з думкою Н. Д. Арутюнової, концепт презентує собою відображення практичної (буденної) філософії людини, яка "є результат взаємозв'язку низки факторів, таких, як національна традиція і фольклор, релігія й ідеологія, життєвий досвід і зразки мистецтва, відчуття і системи цінностей. Поняття практичної філософії створює свого роду певний культурний шар, що є посередником між людиною і світом" [1, с. 3].

Лінгвокультурний аспект – дуже важлива культурна універсалия, що забезпечує взаєморозуміння поміж людьми різних культур і мов і, у той же час, вона має свої особливості у кожній мові.

Мова завжди розглядається (вивчається), як явище, що характеризує суспільство, а "з усіх аспектів культури мова, без сумніву, першою досягла високих форм розвитку, і бездоганність, що властива їй, є обов'язковою передумовою розвитку культури у цілому" [2, с. 49].

Структура мови є породженням двох важливих факторів. Один з них – внутрішній, тобто розум у кожного, хто говорить, є свій; інший – зовнішній, а саме – культура, що є спільною з іншими мовами, що говорять тією ж мовою [14]. Таким чином, актуальність набуває взаємозв'язок мови, культури і свідомості, і їх співвідношення з поняттям "лінгвокультурний концепт", що може бути сформульовано наступним тезама:

- 1) свідомість – місце перебування концепту (концепт лежить у свідомості);
- 2) культура детермінує концепт (т. б. концепт – ментальна проекція елементів культури);
- 3) мова і/або мовлення – сфери, що у них концепт предметується. [5, с. 76].

Концептуально-культурологічні і лінгвокультурологічні напрямки досліджень, у рамках яких постає задача виявлення культурних концептів і засобів їх об'єктивації, є важливими для науки. Також, культурологічні концепти дають цікавий матеріал для усвідомлення картини світу носіїв даної мови і національного менталітету.

Вважають, що культурні концепти – це поняття, що є цінностями культури (і тими, що створюють її "метамову"). Вони виражаються, у першу чергу, абстрактними іменниками типу віра, радість, закон, любов, добро, зло, доля, творчість. [1, с. 3; 10, с. 3].

Таким чином, концепти у вербальній формі є "ключовими словами" даної мови і культури. При цьому такі поняття по-різному інтерпретуються у творах культурологів, філософів, літературознавців; причому, у рамках кожної з наук формується власний погляд на той чи інший концепт.

Лінгвокультурний концепт відрізняється від інших ментальних одиниць, що виокремлюються у різних галузях науки (наприклад, когнітивний концепт, фрейм, сценарій, скрипт, поняття, образ архетип), акцентуацією ціннісного елементу. Центром концепту завжди є цінність, оскільки концепт послуговує для дослідження культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип. Можливість використання оціночних предикатів по відношенню до того чи іншого явища можна вважати "індикатором" існування у рамках даної культури концепта, що ґрунтується на цьому явищі дійсності. Якщо про якийсь феномен носії культури можуть сказати "це добре" (погано, цікаво або втомлює), цей феномен формує у даній культурі концепт [5, с. 77].

У більшості своїй проблема культурного концепту "породжена" неясністю, невизначеністю щодо розуміння природи "концепту", свідченням чого є наявність багаточисленних дефініцій. С. О. Нікітіна намагається пояснити цю проблему з огляду на різні ступені "культурної навантаженості" концептів. Вона вважає, що існують особливі, культурнонавантажені концепти, що вони, коли семантично і семіотично навантажені, найбільш повно розроблені у мові і культурі [8]. А. Вежицька аналізує базові концепти культур, вміст і цінність яких у даній лінгвокультурі визначають, на її думку, специфіку сприйняття світу даним етносом. А саме, серед подібних концептів вона виділяє

такі важливі концепти, як "дружба", "воля". В той же час, згідно з думкою А.Вежбицької, такі слова, як *воля* і *freedom*, що відносяться до концепту "свобода" у російській та англійській мовах, є семантично нетотожними: якщо взяти до уваги культурні реалії, що стоять за цими словами, т.б. історію, спосіб життя, систему цінностей, і т.п. того чи іншого народу, а також здатність мовленнєвого використання "тотожних у смислово відношенні" лексичних одиниць у різних мовах, то виявляється, що смисли, що їх звикли вважати співпадаючими, зовсім не близькі. А. Вежбицька знаходить цікавий спосіб "перекласти" такі слова іншими мовами, використовуючи розроблений нею "Природну Семантичну Метамову" (ПСМ) ("lingua mentalis", "абетка людських думок") – певний набір фундаментальних вроджених людських концептів (Я, ТИ, ЩОСЬ, ДОБРЕ, ПОГАНО, БАЧИТИ, ХОПТИ, ДЕ, ЯКЩО, БАГАТО та ін.), здатних генерувати інші концепти. Ось, наприклад, як виглядає тлумачення слів *freedom* і *воля* на ПСМ, що отримані за результатами детального лінгво-культурологічного аналізу відповідних концептів [3, с. 473-474]:

freedom

- 1) дехто (X) може думати щось подібне до такого;
- 2) якщо я хочу щось зробити, я можу зробити це;
- 3) ніхто інший не може мені сказати: "ти не зможеш цього зробити, тому що я не хочу цього";
- 4) якщо я не хочу чогось робити, я можу не робити цього;
- 5) ніхто інший не може мені сказати: "ти повинен це зробити, тому що я цього хочу";
- 6) це добре для X-а;
- 7) Погано, якщо хтось не може так думати;

воля

- а) хтось (X) може думати щось подібне до цього;
- б) якщо я хочу щось робити, я можу робити;
- в) коли я щось роблю, я можу не думати:
- я не можу це зробити так, як я хочу, тому що якісь (інші) люди що-небудь зроблять/скажуть;
- г) тому X відчуває щось добре.

Найпростіші смисли (семантичні примітиви), що є основою ПСМ, вербалізуються у будь-якій мові, самозрозумілі і нерозкладні. Саме такою, незалежною від будь-якої мови метамовою, необхідно послуговуватися для опису і порівняння усіх мов і культур, тому що без неї, як вважає А. Вежбицька, люди "приречені на етноцентризм" і описуватимуть інші культури і мови крізь призму власної мови [3, с. 29].

Особливий інтерес представляє розгляд у культурологічному смислі структури концепту. Для Ю. С. Степанова концепт – це "колективна спадщина духовного життя народу", при цьому він складається із шарів, що вони є "результат, "осад" культурного життя різних епох" [11, с. 49]. До структури концепту відноситься як все те, що належить будові поняття, так і те, що "робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія); стисла до загальних ознак змісту історія; сучасні асоціації, оцінки і т.д." [там же, с. 43]. У структурі концепту виділяються: 1) основна, актуальна ознака, у якій концепт проявляється як засіб спілкування і взаєморозуміння для усіх носіїв даної мови і культури; 2) додаткові, "пасивні" ознаки концепту, актуальні для членів окремих соціальних груп; 3) етимологічна ознака (внутрішня форма), що не усвідомлюється носіями мови і відкривається тільки дослідниками [там же, с. 47].

Концепти входять до усіх ланцюгів системи "культура" [4]. За своїми носіями концепти поділяються на національні, групові й індивідуальні (особистісні). Сукупність концептів в індивідуальній і колективній свідомості, формує *концептосферу* окремого носія мови, групи або цілого народу. Окрім того, кожна людина, має свою власну концептосферу, що має значення саме для неї (термін "концептосфера" був введений Д. С. Ліхачовим подібні до термінів В. І. Вернадського "ноосфера", "біосфера" ; під концептосферою він розуміє сукупність потенцій, що вміщуються у словарному запасі як своєї мови в цілому, так і окремої людини. [7, с. 282].

Вчені також визнають існування загальнолюдської (цивілізаційної, загальносвітової) концептосфери, що складається з таких констант людського буття, як ВЕРХ-НИЗ, ЧАС-ПРОСТІР, ЧОЛОВІЧЕ-ЖІНОЧЕ, ДОБРО-ЗЛО, РУХ-СПОКІЙ, ЗЕМНЕ-НЕБЕСНЕ, ВЕРХНЄ-НИЖНЄ, ТРАДИЦІЙНЕ-НОВЕ, МОРАЛЬНЕ-АМОРАЛЬНЕ та ін. Властиві певній людині індивідуальні концепти, більш оригінальні і різноманітні, ніж колективні, тому що можуть вміщувати несподівані асоціації, оцінки, неділимі даною культурою чи соціальною групою (наприклад, концептосфери письменників, поетів, вчених). Це пояснюється тим, що колективна свідомість і досвід є не чим іншим, як "похідною" від свідомості і досвіду окремих індивідів, що належать до даного соціуму [9, с. 20-21]. Однак, єдність мови підтримується і зберігається завдяки існуванню єдиної для усього народу концептосфери, без якої спілкування із членами одного мовного (мовленнєвого) колективу було б неможливо.

Скарб концептосфери національної мови визначається скарбом всієї культури нації – її літературою, фольклором, наукою, зображальним мистецтвом, релігією; вона "допомагає зрозуміти, чому мова є не просто засобом спілкування, а певним концептом культури" [7, с. 282, 287].

Разом з загальномовленнєвою картиною світу, в будь-якій мові, у рамках культурних моделей, присутні особливі культурно-мовленнєві картини світу. Культурно-мовленнєва картина світу представляє собою "сплав культурних моделей (наприклад, наукових, художніх) з можливостями мовних одиниць [8, с. 4]. Одиницями культурно-мовленнєвої картини світу вважаються культурні концепти (тобто культурні моделі, побудовані на лексичних даних. Тим самим підкреслюється "відробленість" концепта у культурі та його втілення у мові). Культурні концепти у різних теоріях і концепціях можуть зватися стереотипами (Barminski), ключовими словами культури (Арутюнова, Степанов). Ю.С.Степанов всередині культурного концепту виділяє так звані "константи". Це концепт, що довго існує у культурі і відрізняється стійкістю (Степанов). В науковій картині світу культурні концепти – це терміни (Нікітіна).

Ім'я концепта не є єдиним "ключем", що активує у свідомості мисленнєву сутність, що ним називається. Навпаки, при дослідженні культурних концептів дослідники виходять з того, що до одного і того ж концепту можна апелювати за допомогою мовних одиниць різних рівнів [5]; концепт "розсіян" у змісті лексичних одиниць, корпусі

фразеології, пареміологічному фонді, у системі стійких порівнянь, що відбили образи-еталони, що характерні для даного мовленнєвого колективу [12, с. 96].

Як бачимо з наведених визначень, концепт розглядається не тільки з точки зору ментальної інформації про явища дійсності, заключених у ньому, або об'єкти, але у той же час у якості одиниці культури, тому вивчення концептів у культурологічному концепті є важливим аспектом розкриття їхнього змісту. Наостанці зауважимо, що культурологічні дослідження ґрунтуються на когнітивних уявленнях про те, що мова відображає певний світогляд, світорозуміння, світосприйняття народу, що формується в результаті творчої пізнавальної діяльності людей. При цьому дуже важливим компонентом у дослідженні взаємозв'язку мови і культури виступає людина і її ментальність, що актуалізується у найбільш значущих "культурних" концептах мови, які відображають національні пріоритети й ідеали. Зазначаючи часткових змін, під впливом історичних подій, культурні концепти, разом з тим, зберігають свою традиційну форму і значущість у мові протягом існування лінгвокультурної спільності.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. – С. 3-6
2. Боринштейн Е. Р. Личность: ее языковые ценностные ориентации // Е. Р. Боринштейн и А. А. Кавалеров. – Одесса: Астропринт, 2001. – 163 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии в описании языков. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1999. – 780 с.
4. Зусман В. Г. Концепт в культурологическом аспекте // Межкультурная коммуникация, URL <http://inyaz.pomorsu.ru/bibl/books/mkk/mezkulturnaykumunikaziy.PDF> 30.06.06
5. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. / Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80.
6. Кубрякова Е. С. Концепт // Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – С. 90-93
7. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста. – М., 1997. – С. 280-288.
8. Никитина С. Е. Культурно-языковая картина мира в тезаурусном описании: (На мат-ле фолькл. и научн. текстов): (10.02.19) / [РАН, Ин-т языкознания]. – М., 1999. – 54с.
9. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов: Дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 174 с.
10. Степанов Ю. С. "Интертекст", "интернет", "интерсубъект" (к основам сравнительной концептологии) // Изв. АН. Сер. лит. и яз., 2001. – Т. 60, № 1. – С. 3-11.
11. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 990 с.
12. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.
13. Фрумкина Р. М. "Теория среднего уровня" в современной лингвистике // Вопр. языкознания. – 1996. № 2. – С. 55-67
14. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – С. 340-369.

Петрова Г. М., Петрова Е. А.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕКСТОВ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ ПЕРВОГО СЕРТИФИКАЦИОННОГО УРОВНЯ

Средства массовой информации – уникальное достижение человечества, играющее значительную роль в социальной жизни каждого из нас. Первыми реагируя на все изменения, происходящие в стране и обществе, СМИ рассказывают о них многомиллионной аудитории, формируют общественное мнение, настроение людей.

В связи с тем, что и сегодня продолжается активный поиск новых методов и средств интенсификации обучения русскому языку студентов-иностранцев, актуальным представляется привлечение текстов СМИ к учебному процессу.

В последнее время возросла значимость соизучения русского языка, истории и культуры России различным контингентом иностранных учащихся. Можно без преувеличения сказать, что сегодня вся область преподавания РКИ в целом переживает подъем интереса к культурологической проблематике и вопросу «диалога культур». В этом аспекте тексты СМИ приобретают особую ценность, ведь они предлагают обширный материал о жизни россиян в современных социально-политических условиях.

В 1990-е годы произошла деидеологизация всего процесса преподавания РКИ. Поэтому возникла потребность в разработке новых оптимальных технологий обучения. При выборе способов постижения мира современный человек чаще отдает предпочтение визуальным средствам; это привело к тому, что многие вербальные носители информации перешли в ранг видеопрограмм. Примерами таких видеопрограмм могут служить компьютерные словари и базы данных Интернет, которыми охотно пользуются учащиеся XXI века. Разнообразные по своей природе, тексты СМИ недостаточно широко используются на занятиях по РКИ в силу устойчивости мнения об их ориентации на «высокий уровень владения языком» иностранными учащимися. В работе предпринята попытка показать возможности использования текстов СМИ для учащихся иностранных учащихся порогового уровня обучения.

За последние 15 лет рынок печатных СМИ претерпел значительные изменения. Важным звеном периодической прессы являются политические газеты; среди них «Комсомольская правда» (около 1,3 млн. экземпляров), «Московский комсомолец» (около 1,7 млн. экземпляров), региональные выпуски «МК», «Коммерсант», «Аргументы и факты» (около 3-х миллионов экземпляров), «Новая газета», «Российская газета».

Новый импульс развития СМИ связан с эпохой научно-технического прогресса. Сегодня наиболее массовыми являются такие телеканалы, как Первый канал, Россия, НТВ, Культура и др. Среди них самым масштабным является Первый канал; его передачи принимаются на территории, где проживает 98% населения страны. Поэтому Первый канал является единоличным лидером в эфире: его доля аудитории больше, чем у основных конкурентов (ТВЦ, НТВ, РТР) [1, с. 37].

Все традиционные СМИ (периодическая печать, радио, телевидение) нашли свое воплощение в сетевых средствах массовой коммуникации. Интернет в России появился в 1992 году, стал активно развиваться с середины 1994 года. Сейчас Интернет представляет собой тысячи сайтов совершенно разноплановой тематики и стилистики. Что касается информационных сайтов, то широкой популярностью сегодня пользуются интернет-сайты периодических изданий, а также печатные версии радио- и телепередач.